

UDK 616.912(497.11)"1914/1918"

ISSN 0350-2899, 36(2011) br.4 p.227-29

ВЕЛИКЕ БОГИЊЕ У ВЕЛИКОМ РАТУ У СРБИЈИ (1914 – 1918)

VARIOLA MAJOR DURING THE "GREAT WAR" IN SERBIA (1914 – 1918)

Брана Димитријевић

Српско лекарско друштво, Секција за историју медицине

Сажетак: Један од непризнатих успеха Српског војног санитета током Великог рата (1914 – 1918) је спречавање епидемије великих богиња, које ће се већ у јесен 1914. године појавити у Србији. Тачан број оболелих и помрлих од ове морије ни дан дањи се не зна, али је сасвим сигурно да је у односу на све остале заразе био незнатан. Овом успеху знатно је допринела чињеница да је готово све становништво Србије, годинама уочи рата, било вакцинисано, а и да је сама борба против те болести (изолација оболелих, вакцинације и ревакцинације) била још изодавна позната, и најзад да је у Нишу већ постојао Пастеров завод, у којем се производила "маја за пелцовање", па у тим тешким данима Србија, барем што се тога тиче, није била зависна од увоза. У овом раду извршен је, на основу врло оскудне документације о свему томе, покушај реконструкције поменутих збивања.

Кључне речи: велике богиње, Први светски рат, Србија

Summary: One of unrecognized (not acknowledged) successes of the Serbian Military Medical Corps during the Great War (1914 – 1918) was containment of epidemics of variola major which appeared in Serbia in the fall of 1914. Up to this time, the exact number of those who were infected or those who died from this illness was not known, but in comparison with other contagious diseases, the number was quite negligible. This success was due to the fact that before the beginning of the war almost all the population of Serbia was inoculated, and besides that all preventive measures were already known (isolation of patients, vaccination and re-vaccination). Finally, the Pasteur's Institute in Niš, which had already been established, was producing the vaccine (the so-called "maja") so that in these difficult times Serbia did not depend on imports. This was an attempt to reconstruct the above mentioned events in spite of the very limited available material to support it.

Key words: variola major, First World War, Serbia

Мало је познато да су се већ у првој години Великог рата (1914) у Србији појавили и случајеви великих богиња. Имајући горка искуства из Балканских ослободилачких ратова са заразама – које су се тада јављале: дизентерија, пегавац, маларија – Српски војни санитет је још од почетка рата понајвише стрепео од колере, која је после Брегалничке битке (1913) продрла и раширила се епидемијски по читавој Србији. О тој не малој стрепњи понешто је сачувано у дневничким забелешкама оца српске ратне хирургије, у то доба санитетског пуковника др Михаила Мике Петровића, и медикара, касније професора Медицинског факултета, др Светислава Барјакта-ровића.

Тако, Петровић записује: "Јавља Армија да се обрати пажња на то што се у Бечу чује да има колере, те да не долазе војници у додир са аустријским заробљеницима." А затим: "...пошто у наређењу Врховне Команде, нема ништа о томе куда ће се преносити колерични болесници, питана армијска команда, јер је у пољским болницама немогуће због осталих

болесника а и због неподобности положаја вршити лечење... Тражено из Змињака (село у Мачви недалеко од Дрине) извешће од команданта 1. пољске да ли је отворио болницу и је ли готов за примање одређених за карантин" [1]. Била је то, испоставиће се, ипак лажна узбуна, а осим тога колеричне бараке зарад карантинске изолација оболелих од колере, тада, нису биле ни подигнуте, једно због промене ратне ситуације у корист непријатеља који је почео да наступа, друго што колеричних болесника међу ратним заробљеницима није ни било. Уместо тога појавиће ће се крајем септембра месеца (по јулијанском календару) велике богиње међу становништвом мачванских села а у војсци пегави тифус, вариола вера у селу Бела Река, а у Накучанима код неких припадника пекарске чете тифус. Петровић записује: "Др Пајић поднео извешће да је извршио преглед у Липолисту и Белој Реци. У овој последњој нашао неколико случајева великих богиња и стражом изолисао кућу да спречи додир осталих становника и војника с оболелима. Др Ђорђевић прегледао у Заблаћу,

Накучанима и Симошевићу и нашао још неколико случајева. Наредио је да се изолишу та места. У исто време јавља да је тражио потребну мају од Начелника Среза Поцерског, па ће извршити пелцовање у околини заражених кућа".

Нешто пре тога, медицинар Светислав Барјактаровић записује: "26.09.: Данас смо добили званично извешће да се у Русији и Мађарској појавила колера, а у Сицилији куга. Стога нам се наређује да предизмемо мере против тих болести." Убрзо потом: "6.10.: Данас смо се шприцали против колере са *vaccin anticollericum*. Ја сам сам себи убризгавао. Ово је предупреда за колеру која влада у Мађарској и Русији." Потом: "12. овог месеца убризгавао сам себи опет серум против колере. Реакција ми није била велика, сем локалног бола где је био убод. Остали нису тако прошли, сви су имали веће болове, већу температуру и изнемоглост." Потом: "19.10.: Десић: Данас смо се и по трећи пут убризгавали против колере. Треће убризгавање је без болова" [2]. Све се то збивало већ у одступању, после битке на Дрини [3].

У здравственом извештају пуковника Стефановића [4], наводи се да је на дан 5. децембра (по јулијанском календару) од 9.768 лежећих болесника 1.568 било од заразних болести; и то:

Variola vera	19
Morbili	45
Scarlatina	36
Diphtheritis	40
Dysentheria	16
Typhus abdominalis	39
Typhus recurens	900
Typhus exanthematicus	72
Meningitis cer. Epidemica	1

Оболелих од великих богиња било је нешто више од 1%.

У дневнику са инспекцијског путовања, децембар 1914 – јануар 1915. пуковника др Романа Сонденмајера (једна свешчица од 46 страница исписаних руком), налази се и 18 депеша са разним његовим предлозима и захтевима. Једна од њих упућена је Санитетском одељењу Министарства војног у којој се хитно тражи 1.000 доза анималне лимфе за антивариоличну заштиту [5]. Обишавши четири болнице у Младеновцу Сондермајер извештава, о укупно 10 случајева великих богиња (код осморице у лакшем облику – Variolitis); у Смедеревској Паланци 9 случајева, у Ћуприји 3 случаја и тако даље...

Из досадашњих веома оскудних, а неким чудом сачуваних, података произилази да је од укупног броја хоспитализованих, проценат рањеника пао на 63,64%, односно да је од свих хоспитализованих број оболелих од зараза већ претерао трећину; иако је у то доба, у предвечерје разбуктавања епидемије три тифа, крајем 1914, почетком 1915, рањених и даље било више од оболелих.

Можда је нека врста предосећаја о скорој опасности – од "неке епидемије" – ипак, постојала? Тек, пуковник Стефановић наводи [6]: "Начелник санитета пуковник др Сима Карановић јавља јутрос (12.12.1914; по јулијанском календару) да се појавила заразна болест Тифус, и да је послао једну комисију у Италију по набавку лекова." Ево дела приложене табеле, а на основу материјала од 1.818 хоспитализованих болесника.

Variola vera	32
Morbili	35
Typh. Abdominalis	383
Typh. Reccurens	986
Typh. Exanthematicus	120
Dysentheria	174

Укупно: сва три тифа (383+986+130) 1.489, што је скоро 82% (81,80%) свих хоспитализованих болесника од заразних болести, у поређењу са 1,76% оболелих од вариоле или дизентерије 9,57%.

Прво питање које се мора поставити је: откуд, па, вариола у Србији? У којој су деценију и више уочи ратова велике богиње била скоро сасвим искорењене, будући да је сво њено становништво било вакцинисано још у детињству. Али то није био случај са аустро-угарским поданицима, поготову у Босни. Отуда за појаву ове болести Петровић с правом каже да су је донеле добоглице, које су прелазиле у Србију, јер је терор аустроугарских власти над српским становништвом, под видом "освете невине крви Фердинанда и Софије" почео још пре објаве рата [7]. Теоретски, вариолу су могли донети и припадници трупа нових области (Стара Србија и Македонија), до јуче турски држављани, будући да ни у Отоманској Турској није систематски вршено превентивно пелцовање против вариоле. Ипак, детаљни подаци ове врсте не постоје, па остају само претпоставке. Борба против ширења вариоле била је још изодавна позната: изолација оболелих, вакцинација и ревакцинација становништва [8] и војске. Што је одмах, видимо и из Петро-

вишевог дневника и из Сондермајерових предлога и захтева, предузето. Разбуктавање епидемије три тифа, које ће већ у јануару – фебруару 1915. године уследити, донекле ће потиснути у други план питање вариоле вере. Мада је, појединачних случајева још дуго било, што околично сазнајемо из дневника медикара Светислава Барјактаровића [9]: "1.02. Влашка (село недалеко од Београда): Ова друга болница (у коју Барјактаровић беше прекомандован) има око 200 болесника, све од заразних болести пегавца, рекуренса, великих богиња. Од пегавог тифуса има за сада 32 болесника, а од рекуренса 70." А колико их је било од великих богиња? Барјактаровић то не наводи. Могуће је да их је било свега неколико и то махом лакши облици.

И из досадашњих извештаја о заразама видели смо да се вариола вера ставља на прво место, иако по броју оболелих то не заслужује. И у одлуци Главне Управе Руског Друштва Црвеног Крста (РДЦК), јануара месеца 1915. године, стоји да је потребно у Србију послати још једну болницу од 200 кревета. Таква болница била би оспособљена за лечење зараза – тифуса, великих богиња, колере и других. С обзиром да се, стоји касније у образложењу (руском) Министарству спољних послова, у нишким болницама већ налази, на дан 1. фебруара, 15.000 рањеника, али да је број болесника од заразних болести двоструко већи [10].

Углед опасне и смртоносне морије стављао је вариолу веру на прво место макар у извештајима, али је исто тако карактеристично да се вариола вера током 1915. године ретко или никако више не помиње. Не помиње се ни крајем 1915. и почетком 1916. године током повлачења српске војске и народа преко Албаније и Црне Горе; не помиње се ни касније (1916 – 1918) на Солунском фронту, што води закључку да епидемије вариоле вере, током Великог рата (1914 – 1918) није ни било; да је епидемијско ширење ове болести сасечено у корену, што је свакако непризнати успех Српског војног санитета; који међутим неће променити његову суштински једнострану

усмереност, само и само ка лечењу, али не и ка спречавању заразних болести. Успех је, осим осталог, омогућен постојањем Пастеровог завода у Нишу, који је производио "мају за пелцовање" (анималну лимфу) у довољним количинама, па се стога није губило време у чекању да се иста добави из иностранства. Уз напомену да су све претходне, још у мирно доба, спроведене вакцинације становништва, овом успеху знатно допринеле.

ЛИТЕРАТУРА

1. Из необјављеног ратног дневника др Михаила Мике Петровића, Архив САНУ, бр.: 14.559/II – 1.
2. Ратни дневник Светислава Барјактаровића, САНУ, Посебна издања, Књига DLXXIII, Одељење Мед. Наука, Књ. 35, стр. 40.
3. Куга ће се, међутим, појавити у Грчкој, али касније, с пролећа 1915. године (Були М.: Моја бактериолошка искуства у ратовима 1912 – 1918. Из: Станојевић В.: Историја српског војног санитета&Наше санитетско ратно искуство, Београд, 1925. Стр. 521.) „Чим је Врховна команда за то дознала,“ пише Були, „будем послат у Солун. Тамо сам се јавио шефу грчког Санитета, који ми је у сваком погледу најљубазније изишао у сусрет. У питању је било 12 случајева бубонске куге, коју је један војник пренео са острва Лемноса, где стално има ендемичких случајева. Помоћу необично строгих мера, које су грчке власти сместа предузеле, ова ужасна зараза је ипак угушена.“
4. Недок А.: Војни санитет непосредно после Колубарске битке. Из: Недок А., Поповић Б.: Српски војни санитет 1914-1915 године. Министарство одбране Републике Србије, Управа за војно здравство&Академија медицинских наука Српског лекарског друштва, Београд, 2010. Стр. 160.
5. Недок А.: Исто. стр. 168 -174.
6. Недок А.: Исто. Стр. 161.
7. Опширније: Димитријевић Б., Николић Ј.: Војска убица. Из: Недок А., Поповић Б.: Српски војни санитет 1914-1915 године. Министарство одбране Републике Србије, Управа за војно здравство&Академија медицинских наука Српског лекарског друштва, Београд, 2010. Стр. 307 – 326.
8. Михајиловић В.: Велике богиње и њихово сузбијање у обновљеној Србији. Из: Из историје санитета у обновљеној Србији од 1804 – 1860. САНУ. Посебна издања. Књига CLXXX. Београд, 1951. стр. 169.
9. Ратни дневник Светислава Барјактаровића. Стр. 69
10. Шевцова Г.: Руска добротворна помоћ Србији. Инфинитас, Београд, 2010. Стр. 154 – 155.

Adresa autora:

Brana Dimitrijević
Srpsko lekarsko društvo,
Akademija medicinskih nauka
Đorđa Vajferta 72, 11118 Beograd
e-mail: brana.dimitrijevic@gmail.com

Rad predat: 11. 12. 2011.
Rad prihvaćen: 11. 01. 2012.
Elektronska verzija objavljena: 20. 02. 2012.